

Moniammatillisuus ja palvelutarvearviointi lapsi- ja perhepalveluissa

Ammattilaisten näkemykset pulmakohdista

TARJA VIERULA & TARJA PÖSÖ & EIJA PAAVILAINEN

Johdanto

Lapsilla ja perheillä on erilaisia tilanteita, ja heidän tarpeensa ja odotuksensa palveluita kohtaan vaihtelevat. Palveluihin pääsy edellyttää ammattilaisten tulkintaa siitä, missä osaa palvelujärjestelmää niihin vastataan parhaiten. Kun palvelujärjestelmä muuttuu, muuttuu myös se, missä lasten ja perheiden tarpeisiin pyritään vastaamaan. Esimerkiksi sosiaalihuoltolain voimaantulon jälkeen on tunnisteltu sitä, millaiset tilanteet kuuluvat universaaleihin lapsi- ja perhepalveluihin, mitkä sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin ja mitkä puolestaan lastensuojelulain mukaiseen lastensuojeluun. Lapsi- ja perhepalveluissa työskentelevät eivät ole toistaiseksi pitäneet tuota rajaa helposti hahmotuvana (esim. Wilen 2018).

Moniammatillisen yhteistyön merkitystä korostavat odotukset ja velvoitteet ovat lisääntyneet tuntuvasti viime vuosien aikana lapsi- ja perhepalveluissa. Tämä koskee myös eri palvelujärjestelmän osissa tapahtuvaa palvelutarpeen arviointia. Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) ja lastensuojelulaisissa (417/2007) painotetaan moniammatillisen yhteistyön tärkeyttä. Kansallisessa lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (Aula ym. 2016) tavoitellaan lapsen ja perheen tilanteen selvittämistä ja avunsaannin turvaamista korostamalla monialaista yhteistyötä ja viranomaisten keskinäistä tiedonvaihtoa. Moniammatillinen yhteistyö nähdään merkityksellisenä myös lasten kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja puuttumiseen fokuoituvasa, monitieteiseen tutkimustietoon perustuvassa hoitosuosituksessa (Paavilainen & Flinck 2015). Moniammatillista yhteistyötä peräänkuulutettiin myös *Toimiva lastensuojelu* -raportissa (2013), jossa arvioitiin suomalaisen lastensuojelun tilaa.

Tässä artikkelissa kysytään, miten moniammatillinen yhteistyö toimii silloin, kun arvioidaan lapsen ja perheen palvelutarpeita ja oikeita tahoja palvelutarpeeseen vastaajina tilanteissa, joissa tarvitaan tai ehkä tarvitaan lastensuojelun toimia. Tarkoituksemme on tutkia, miten tämän hetken yhteiskuntapoliittisissa linjauksissa tärkeänä pidetty palvelutarpeiden moniammatillinen arviointi toteutuu käytännössä. Näkökulmamme on moniammatillista yhteistyötä tekevien työntekijöiden, joita on haastateltu niin lapsi- ja perhepalveluiden (perhekeskuksen) kuin lastensuojelun moniammatillisen työryhmän toimijoina. Ennen haastattelutulosten esittämistä käymme läpi keskeistä tutkimuskirjallisuutta kuvaamaan moniammatillista toimintaa.

Moniammatillisuuden käsitteestä

Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on useita moniammatillisuutta kuvaavia käsitteitä (esim. *multiprofessional*, *interprofessional*, *transprofessional*), joiden sisältö ja yhteistyön syvällisyyden aste vaihtelevat. Samoin Suomessa yleisesti käytetty moniammatillisuuden käsite sisältää erilaisia tulkintoja, joita ei välttämättä ymmärretä samalla tavalla. Käytetään esimerkiksi monialaisen tai moniasiantuntijaisen yhteistyön käsitteitä, joiden merkitys ei ole selkeä ja kaikkien yhteistyötä tekevien jakama. Moniammatillisuus tuo mukanaan useita tiedon ja osaamisen näkökulmia, jolloin keskeiseksi kysymykseksi on muodostunut se, miten voidaan koota kaikki tieto ja osaaminen yhteen kulloisenkin tavoitteen saavuttamiseksi. Tavoitteena on ainakin siinä määrin jaettu ymmärrys asiakkaan kokonaistilanteesta, jotta häntä voidaan mo-

niamatillisuuden keinoin auttaa. Moniammatillista yhteistyötä hankaloittaa usein asiakkaan tilanteen kuvausten erilainen tulkinta. Samat käsitteet voivat tarkoittaa eri asioita eri ammattilaisille, jolloin tulkinnat mutkistuvat. Toisten työn sisältöjä ja reunaehdoja ei aina tunneta, eivätkä asiakkaat yhteistyön keskeisinä osapuolina saa välttämättä omaa ääntään kuuluviin. (Isoherranen 2012; Kuorilehto 2014; Inkilä 2015.)

Danielle D'Amourin ja tutkijakumppaneiden (2005) kirjallisuuskatsauksen perusteella moniammatillista yhteistyötä on keskeisimmin jäsennetty käsitteellisesti jakamisena, kumppanuutena, keskinäisenä riippuvuutena, valtana ja prosessina. Jakamisessa voi olla kyse jaetun vastuun lisäksi jaetusta päätöksenteosta, toimintafilosofiasta, tiedosta, suunnittelusta sekä interventiosista. Kumppanuuteen sisältyy avoin kommunikatio, keskinäinen luottamus ja kunnioitus, tietoisuus muiden näkökulmista ja niiden arvostaminen sekä yhteiset tavoitteet. Keskinäisessä riippuvuudessa on kyse siitä, että ammattilaiset ovat enemmän toisistaan riippuvaisia kuin autonomisia toimijoita ja heillä on yhteinen halu vastata asiakkaiden tarpeisiin. Valta on jaettua ja yhteisesti tunnustettua, keskinäisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen pohjautuvaa sekä aidosta kumppanuudesta nousevaa. Se pohjautuu enemmänkin tietoon ja kokemukseen kuin tehtäviin tai ammattinimikkeisiin. Lisäksi moniammatillinen yhteistyö jäsentyy kollektiiviseksi, dynaamiseksi ja osallistujien keskinäiseen luottamukseen perustuvaksi vuorovaikutusprosessiksi, joka voi sisältää neuvottelua ja kompromisseja päätöksenteossa tai jaettua suunnittelua ja interventioita, mikä puolestaan vaatii ammatillisten rajojen hämärtymistä. (Mt. 118–119.)

Moniammatillista yhteistyötä on tutkittu muun muassa viranomaisten välisen tiedonkulun (tiedon jakamisen ja vastaanottamisen) teemana (esim. Thompson 2013; Hietämäki ym. 2017; Lees 2017), yhteisenä arviointityönä ja päätöksentekona (esim. Keddell 2014; Dickens ym. 2017) sekä asiakkaiden osallisuuden näkökulmasta (esim. Sæbjørnsen & Willumsen 2017). Tutkimukset osoittavat, että moniammatillinen yhteistyö ja tiedonvaihto on vaativaa monitarpeisten, kompleksisissa olosuhteissa elävien lasten ja vanhempien parissa, eivätkä siihen liittyvät ongelmat ole helposti ratkaistavissa. Moniammatillisen yhteistyön esteitä on niin yksilö-, professio-, rakenne- kuin palvelujärjestelmä- ja yhteiskuntapoliittisten linjau-

ten tasoilla. Aiemmat tutkimukset viestittävät tarpeesta tunnistaa tiedon kontekstisidonnaisuus sekä perheiden ja lasten arjesta nouseva tiedon monimutkaisuus ja ristiriitaisuus. Kontekstisidonnaisuuteen sisältyvät lastensuojelussa tarvittavan tiedon erityislaadun tunnistamisen (Thompson 2013; Lees 2017) lisäksi hyvinvointipalvelujärjestelmä- ja organisaatiokohtaisten erojen tunnistaminen (Keddell 2014; Dickens ym. 2017).

Moniammatillinen yhteistyö ja lasten ja perheiden palvelutarpeiden arviointi

Perhekeskusmaisen työskentelyn tarkoituksena on verkostoida ja sovittaa yhteen lasten ja perheiden terveys-, sosiaali- ja kasvatustalon palvelut sekä kolmas sektori (Hastrup ym. 2016). Sillä tarkoitetaan perinteistä, esimerkiksi neuvolassa toteutettua lapsiperheiden peruspalvelua laajempaa, integroidumpaa ja syvällisempää ammattilaisten välistä työskentelyä. Sen tavoitteena on perheiden osallisuutta ja yksilöllisyyttä korostava työtapo, jonka avulla pyritään vastaamaan perheiden tuentarpeisiin varhaisesti. Kuitenkin myös perhekeskusmaiseen työtoteeseen sisältyy neuvottelua ja rajanvetoa siitä, minkä tason palveluilla lasta ja perhettä voitaisiin parhaiten auttaa. Neuvottelu konkretisoituu palvelutarpeen arviointiin, jonka johdosta asiakas siirtyy ehkä muuhun osaan palvelujärjestelmää tai hänen ei todeta tarvitsevan palveluita lainkaan. Joskus palvelutarpeen arviointi tapahtuu tekemällä lastensuojeluilmoitus, johon työntekijät ovat velvoitettuja tietyissä tilanteissa lastensuojelulain pohjalta.

Erityistä rajankäyntiä ja harkintaa lapsen ja perheen palvelutarpeista tapahtuu silloin, kun heille tarjotaan palveluita tilanteissa, joissa lastensuojelutarpeen arviointi tai lastensuojeluilmoitus on ollut pohdittavana. Lastensuojelun institutionaalinen raja ei ole ylipäättään selkeästi määriteltävissä (Pösö 2010). Sitä työestetään erilaisissa, asiakkaiden ja ammattilaisten välisissä keskusteluissa perheen ja lasten tilanteesta (Hietämäki ym. 2017). Lastensuojelun palvelutarpeita arvioidaan etenkin silloin, kun päätetään lapsen ottamisesta lastensuojelun asiakkaaksi, tarjotaan avohuollon tukitoimenpiteitä, tehdään kiireellinen sijoitus, huostaanottopäätös tai huostassa pidon lakkauttamispäätös tai päätetään jälkihuollon aloittamisesta tai päättämisestä. Lasten ja vanhempien vaihtelevien tuen- ja avuntarpeiden määrä ja intensiteetti tule-

vat yleensä moninaisemmiksi, mutkikkaammiksi ja vaativimmin ratkaistaviksi lastensuojelun avo- ja sijaishuollon nivelvaiheissa (Pösö 2010).

Kun eri alojen ammattilaiset tekevät päätelmiä lapsen ja perheen tilanteesta ja testaavat tulkintansa painavuutta, se edellyttää translaatioprosessia, jossa tietoa vaihdetaan, arvioidaan ja muutetaan yhteisen tulkinnan edellyttämällä tavalla (Thompson 2013). Tiedon muuntaminen ja jakaminen palvelutarpeiden arviointitilanteissa ei ole kuitenkaan helppoa. Sitä hankaloittavat muun muassa yhteistyökäytäntöjen vakiintumattomuus, epäselvyydet eri viranomaisten roolien, työnjaon, odotusten ja vastuukysymysten suhteen, eri ammattilaisten ja lastensuojelun erilaiset tulkinnat lasten ja perheiden tilanteista sekä luottamuspuola (Elloinen & Pösö 2014; Hietamäki ym. 2017). Tietoja lapsesta merkityksellistetään konteksti- ja profosiosidonnaisista taustaoleuksista käsin. Profosio voi vaikuttaa siihen, ajatellaanko lapsen tilanteen ylittävän lastensuojelun institutionaalisen rajan: lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulkinta rajasta voi erota yhteistyötahojen tulkinnasta merkittävästikin (Hietamäki ym. 2017; Thompson 2013).

Tiedon prosessointiin ja rajan punnintaan vaikuttavat myös ne emotionaaliset realiteetit, joiden puitteissa lapsia ja perheitä tuetaan heidän ongelmiaan. Mittava vastuu lasten tulevaisuudesta, kaltoinkohtelun herättämät tunteet sekä lasten ja perheiden usein monimutkaisesta, eri tavoin haastavasta arjesta ja ristiriitaisista tarpeista kumpuava tiedon sotkuisuus ja konfliktoituneisuus vaikeuttavat osaltaan sen ymmärtämistä, mikä merkitys kaikella käytettävissä olevalla tiedolla on (Lees 2017). Työntekijöiden keskinäistä yhtä lailla kuin työntekijöiden ja asiakkaiden välistä tiedon jakamista ja ymmärtämistä vaikeuttavat erityisesti tilanteet, joissa työskentely ei perustu vapaaehtoisuuteen ja lasten, vanhempien ja työntekijöiden edustaman instituution välillä on intressiristiriitaa (Lees 2017; Vierula 2017).

Tutkimuksissa todetut haasteet moniammatillisen tiedon jakamisessa ja yhteistyössä eivät suinkaan helpotu nykyisenkaltaisessa tilanteessa, jossa palvelujärjestelmän rakenteita, lainsäädäntöä ja organisointitapoja muutetaan. Liikkeessä on se, miten lasten ja perheiden palvelutarpeita tulkitaan ja miten heitä ohjataan avun ja tuen piiriin (esim. Aula ym.). Myös jo pidempään olemassa olleet rakenteet eivät ole olleet ongelmattomia. Esimerkiksi lastensuojelun moniammatilliset työryhmät eroavat toimintatavoiltaan merkittävästi (Tulensa-

lo 2016), mikä kertoo siitä, että moniammatillista tietoa ja yhteistyötä tehdään paikallisissa, keskenään eroavissa rakenteissa ja erilaisin tavoin. Siksi on perusteltua pysähtyä erittelemään sitä, miten moniammatillista lasten ja perheiden palvelutarpeiden arviointia tehdään.

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Tutkimus on toteutettu kuntayhtymässä, jossa on 2000-luvun alusta lähtien kehitetty perhekeskumallia. Kehittämistyön tarve on lähtenyt siitä, että kuntayhtymässä tunnistettiin lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin heikentyneen 1990-luvun laman jälkimainingeissa. Moniammatillista tiimityötä on kehitetty ja vahvistettu edelleen kuntayhtymän peruspalveluissa viimeisen kymmenen vuoden aikana erilaisissa hankkeissa. Kuntaliitokset ovat lisänneet tarvetta toimintojen selkeyttämiseen lapsille ja perheille suunnatuissa palveluissa, ja tähän pyritään erityisesti alueellisten, moniammatillisten tiimien avulla. Vuodesta 2016 peruspalveluissa on ollut tavoitteena rakenne, jossa myös sosiaalityö, varhaiskasvatus ja alakoulut olisivat mukana aiempaa kattavammin. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) voimaantulo on osaltaan ohjannut ajattelemaan sosiaalihuolto- ja lastensuojelulain mukaisia palveluita ja itse kunkin roolia palvelutarpeiden arvioinnissa ja palvelutarpeisiin vastaamisessa uudella tavalla. Siksi lasten ja perheiden palvelutarvearvioinnin tarkempi tarkastelu nähtiin tarpeellisenä. Aineisto on kerätty osana tutkimus- ja kehittämishanketta, jonka tarkoituksena on moniammatillisen asiantuntijatiedon vaihtamisen ja käyttämisen käytäntöjen tarkastelu lastensuojelun palvelutarpeita arvioitaessa.

Keväällä 2017 haastateltiin 25:tä ammattilaista ja asiantuntijaa, jotka osallistuivat kuntayhtymän lapsia ja perheitä koskevien perus-, perhe- ja lastensuojelun palveluiden moniammatilliseen toteuttamiseen. Haastateltavat edustivat kolmea erilaista moniammatillista tiimirakennetta. Ensimmäinen niistä oli pilotointivaiheessa oleva toimintamalli A, jonka tarkoituksena oli vahvistaa moniammatillista, perheiden tarpeista lähtevää työskentelyä neuvolan terveydenhoitajien ja perheohjaajien sekä erityistyöntekijöiden (perheneuvolan sosiaalityöntekijä ja psykologi) lisäksi sosiaalityön, varhaiskasvatuksen ja alakoulujen edustajien yhteistyönä. Perheiden palveluiden vastuualueella toimivia A-malleja oli neljä tutkimusaineiston ke-

ruuaikana. Toisen moniammatillisen rakenteen (B) keskeinen tehtävä oli työnjaollisesti päättää, kuka tai ketkä lähtevät tekemään lastensuojelutarpeen selvitystä ja palvelutarpeen arviota. Kolmas moniammatillinen rakenne oli lastensuojelun asiantuntijaryhmä (C). Lastensuojelun asiantuntijaryhmän tehtävänä oli tarjota lastensuojelulain mukaista asiantuntemusta huostaanoton valmistelussa ja muissa vaativissa lastensuojelun asioissa.

Haastateltavat toimivat informanteina edellä mainittujen moniammatillisen yhteistyön rakenteiden toiminnasta. Osalla heistä oli kokemusta moniammatillisesta yhteistyöstä jokaisessa, osalla kahdessa ja joillakin yhdessä mallissa toimimisesta. Haastateltavista 14 toimi perhekeskuksessa terveydenhoitajina, perheohjaajina ja erityistyöntekijöinä. Yhdeksän haastateltavaa osallistui lastensuojelun moniammatillisen asiantuntijaryhmän toimintaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöinä (n = 4) ja muissa asiantuntijaroleissa (n = 5) koulun, varhaiskasvatuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon edustajina, jotka olivat kuntayhtymän sosiaalijohtajan lautakunnan päätöksellä nimeämiä. Lisäksi haastateltiin kaksi johto- ja muissa asiantuntijatehtävissä olevaa, joilla oli tehtävänsä pohjalta näkemys lasten ja perheiden palvelutarpeiden moniammatillisesta arvioinnista mutta jotka eivät jäseninä osallistuneet edellä mainittuihin moniammatillisiin tiimeihin. Haastattelussa kiinnostus kohdistui erityisesti moniammatillisen asiantuntijatiedon käyttämiseen ja vaihtamiseen tilanteissa, joissa 1) arvioidaan palvelutarvetta sen osalta, onko lapsi ja perhe tuettavissa lapsi- ja perhepalveluilla vai lastensuojelun palveluilla, ja 2) joissa harkitaan huostaanoton tarvetta tai käsitellään muita vaativia lastensuojeluasioita.

Tutkimusluvan pohjalta toteutettiin yksilöhaastattelut, jotka kestävät noin puolesta tunnista kahteen tuntiin. Vapaaehtoisuuteen perustuvista haastatteluista viidesosa tehtiin puhelimitse ja loput kasvokkain haastateltavien työhuoneissa ja perhekeskuksen neuvotteluhuoneissa. Kaikki haastatellut nauhoitettiin. Haastattelurunko laadittiin siten, että kolmeen eri tarkoitusta palvelemaan moniammatilliseen tiimirakenteeseen osallistuvilta ja muilta asianosaisilta kysyttiin pääosin kunkin rakenteen perusteella räätälöityjä kysymyksiä. Lisäksi muutamia kysymyksiä esitettiin kaikille haastateltaville ja joissakin haastatteluissa kysymyksiä muokattiin haastateltavien roolien mukaan tarkoituksenmukaisiksi. Pyrkimyksenä oli haastattelujen keskustelunomaisuus.

Analyysiprosessi toteutettiin kahdessa vaiheessa temaattista luentaa ja sisällönanalyysejä soveltaen. Kokonaisaineisto (n = 25) analysoitiin aluksi aineistolähtöisesti. Analyysin kohteena olivat moniammatillisen tiedon vaihtamisen ja käyttämisen käytännöt, jotka vaikuttavat moniammatilliseen yhteistyöhön lasten ja perheiden palvelutarvearvioinnissa. Haastatteluissa pulmalliset käytännöt korostuivat, ja siksi analyysin toisessa vaiheessa katsottiin pulmakohtia yksityiskohtaisemmin. Tulokset keskittyvät neljään pulmallisena pidettyyn käytäntöön: 1) työnjakoon, 2) rakenteelliseen ja käytännölliseen johtamiseen, 3) tietoon ja 4) koettuun orientaatioon. Koska nämä pulmakohdat halkaisevat kaikki moniammatilliset yhteistyörakenteet, emme jatkossa liitä pulmia tiettyihin A-, B- tai C-rakenteisiin. Seuraavassa esittelemme pulmakohtia tarkemmin.

Moniammatillisen yhteistyön pulmakohdat

Vaikka moniammatillisella työskentelyllä on pitkä historia tutkimuskohteenamme olevassa kuntayhtymässä, siihen liittyy edelleen monia pulmia. Merkillepantavaa on, että moniammatillisen yhteistyön esteet ovat samankaltaisia sekä historialtaan lyhyissä että pitkissä yhteistyömalleissa. Rajankäynti oman perustyön ja moniammatillisuutta edellyttävän työskentelyn välillä, rakenteellinen ja käytännöllinen johtaminen, palveluihin ja toisten työhön liittyvät tiedon puutteet sekä moniammatilliseen otteeseen orientoitumisen erot osoittautuivat tekijöiksi, jotka osaltaan vaikuttivat moniammatilliseen palvelutarvearvointiin. Taulukoon 1 on koottu lyhyet kuvaukset edellä mainittujen neljän pääkategorian sisällöistä. Niitä käsitellään tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

Moniammatillisuus työnjakona

Kun moniammatillisuutta tarkastellaan työnjakona, analyysin perusteella tulee esiin kolme keskeistä pulmakohtaa: 1) rajaamisvaikeudet oman perustyön ja moniammatillista yhteistyötä vaativan työskentelyn välillä, 2) oman perustehtävän asiantuntijuuden soveltamisvaikeudet sekä 3) epäselvyydet vastuukysymyksissä.

Rajaamisvaikeuksista puhutaan suoraan, ja ne näkyvät myös kuvauksina moniammatillisten koontumisten käyttämisestä ammattiryhmien kes-

Taulukko 1. Moniammatillisen palvelutarvearvioinnin pulmakohdat yhteistoimintarakenteissa

Moniammatillisen yhteistyön pulmakohdat	Pulmakohdan ilmeneminen
Työnjako	1) Rajaamisvaikeudet oman perustehtävän ja moniammatillisen työskentelyn välillä. 2) Oman perustehtävän asiantuntijuuden soveltamisvaikeudet. 3) Epäselvyydet vastuukysymyksissä.
Johtaminen	1) Rakenteet ja käytännöt eivät tue moniammatillista yhteistyötä. 2) Moniammatillisen yhteistyön tehtävä on epäselvä.
Tieto	1) Tiedonpuutteet: - Mitä moniammatillisuus on? - Mitä lastensuojelu on? - Miten keskeiset lait raamittavat työskentelyä ja miten niitä sovelletaan moniammatillisessa yhteistyössä? 2) Keskeisten käyttökäsitteiden tulkintaepäselvyydet. 3) Eri tahojen ongelmanmäärittelysten erot.
Varauksellisuus orientaationa	Oman perustehtävän ammatilliset orientaatiot ohjaavat ymmärrystä moniammatillisesta yhteistyöstä, epäluottamus, väärinymmärrykset, jännitteet.

kinäiseen tiedonvaihtoon. Osa kuvaa turhautuneensa tilanteissa, joissa terveydenhoitajat konsultoivat toisiaan esimerkiksi asiakkaana olevan äidin imetykseen liittyvissä ongelmissa tai sosiaalityöntekijät neuvottelivat keskenään huostaanottoasian valmisteluprosessista. Moniammatillisen työskentelyn idea jää tällöin toteutumatta, kuten yksi sosiaalityöntekijöistä osuvasti kuvaa:

Kun puhutaan vaikka huostaanottohakemuksesta ja mitä siihen pitää liittää ja millaisia perusteluja, niin silloin yleensä muut toimijat on aika hiljaisia ja lastensuojelun sosiaalityöntekijät keskenään sitä rakentaa; siinä moniammatillisuus kyllä jää aika kuulumattomiin.

Olemassa olevat rakenteet ja niiden toimintakäytännöt eivät tue riittävästi ammattiryhmien keskinäistä eivätkä moniammatillista tiedonvaihtoa.

Yllä kuvatun kaltaiset tilanteet voivat olla ajankäytöllisesti turhauttavia niille, joiden asian- tunteesta ei tarvita tai ongelmanmäärittäminen on niin selkeästi yhden ammattikunnan sisäinen, että siihen ei ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista vastata moniammatillisen yhteistyön keinoin. Tämä voi osaltaan vaikuttaa siihen, että sitoutumisessa moniammatilliseen työskentelyyn on puutteita, mikä näkyy monissa haastatteluissa.

Vaatii kulttuurin ja keskustelukulttuurin muutosta ymmärtää, että moniammatillisuus ei ole työntekijöiden lukumääräkysymys, vaan kyse on kunkin erilaisesta asiantuntijuudesta.

Pitäisi selkiyttää sitä, että olis oikeesti kaikilla selkeät toimintaperiaatteet, mitkä asiat sinne tuodaan ja mikä on se prosessi, miten asia siellä kulkee. Toive, että se oikeesti olis moniammatillinen, että siellä olis edustusta paikalla ja sitoutuminen sit siihen, että kaikilla olis sama tahtotila siitä, että miksi me täällä istutaan ja mitä hyötyä tästä nyt onkaan...

Sen arvioiminen, millaisissa tilanteissa eri tahojen toisistaan eroavaan asiantuntijaosaamiseen pohjautuva moniammatillinen työskentely on tarpeen ja milloin tarvitaan ammattiryhmien sisäistä konsultaatiota, on tärkeää myös lasten ja heidän läheistensä näkökulmasta. Kysymys ei ole kuitenkaan ratkaistavissa pelkästään työntekijä- tai ammattiryhmäkohtaisesti, vaan tarvitaan myös tarkoituksenmukaisia rakenteellisia ratkaisuja mahdollistamaan ammattiryhmien keskinäinen tiedonvaihto. Muutoin rakenteelliset ongelmat mielletään helposti yksilö- tai ammattiryhmäkohtaisina, mikä voi johtaa haastateltavien kuvaamiin loukkaantumisiin, keskinäisiin jännitteisiin ja kasvavaan epäluottamukseen yksittäisten työntekijöiden ja/tai eri ammattiryhmien välillä. Näistäkin haastatteluissa oli vihjeitä, ja palaamme niihin empiirisen tarkastelun viimeisessä osassa.

Oman perustehtävän asiantuntijuuden soveltamista moniammatilliseen työskentelyyn estävät ja hankaloittavat tiedon puutteet keskeisestä työskentelystä raamittavasta lainsäädännöstä sekä erilaiset ongelmanmäärittävät. Tiedonpuutteet tulevat esiin epätarkoituksenmukaisten toimintaohjeiden antamisena sekä epäluottamuksena toisten toimijoiden kykyyn arvioida perheiden ja lasten tilanteita ja käynnistää tarkoituksenmukaisia toimenpiteitä. Myös moniammatilliseen yhteistyöhön osallistuvien tahojen keskenään erilaiset ongelmanmäärittelytavat tuottavat hankausta ja johtanevat vääjäämättä ristiriitaisiin näkemyksiin siitä, mikä lapsen ja perheen palvelutarve on ja miten siihen tulee vastata.

Rakenteellinen ja käytännöllinen johtaminen

Jo edellä näkyi, että moniammatilliset rakenteet ja niiden käytännöllinen ja rakenteellinen johtaminen eivät välttämättä tue moniammatillista tiedonvaihtoa. Pyrkimys kehittää moniammatillista työskentelyä on syrjäyttänyt ammattiryhmien omaan keskinäiseen asiantuntijuuteen ja osaamiseen panostamista. Esimerkiksi terveydenhoitajien ja neuvolan perhetyöntekijöiden keskinäiset konsultatiiviset tapaamiset on korvattu moniammatillisella tiimillä. Niissä käsiteltävät asiat eivät aina kosketa muiden ammattiryhmien edustajia. Koska lisäksi käsitykset moniammatillisten työryhmien ja niihin sisältyvän yhteistyön tarkoituksesta vaihtelevat, työntekijöiden ei ole aivan yksinkertaista kuvata niiden tehtävää ja tarkoitusta myöskään asiakkailleen. Haastatteluissa kuvataan myös toistuvasti, että rajat peruspalveluiden ja sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden sekä sosiaalihuoltolain mukaisten ja lastensuojelupalveluiden välillä ovat epäselviä eikä niiden välisestä rajasta ollut yhteistä käsitystä.

Pitkäkestoisestenkin rakenteiden toimintaa, kuten lastensuojelun asiantuntijaryhmää, haastaa jäsenten heikko sitoutuminen ryhmän toimintaan selkeiden käytäntöjen puuttuessa. Kerrottiin jopa kokoonumisista, joissa on ollut sovittuna ajan-kohtana paikalla vain muutama jäsenistä. Poissaolojen tulkittiin kertovan siitäkin, että yhteisen kokoonumisen tehtävää ei pidetty riittävän selkeästi esillä johtamisen käytännöissä.

Tiedon puutteet ja tulkintaerot

Vaikka moniammatillisen yhteistyön ja palvelutarvearvioinnin ytimessä on toimijoiden asiantuntijuuksien moninaisuus, näkyy haastatteluissa yhteistyötä kuormittavana asiana joidenkin tärkeinä koettujen asiantuntijatahojen puuttuminen ja erilaisista asiantuntijataustoista ponnistavat tulkintaerot. Joidenkin alojen asiantuntemuksen puuttuminen kokonaan, ongelmat käytettävissä olevan moniammatillisen tiedon vaihtelussa, ryhmän jäsenten tiedonpuutteet itselle vieraasta palvelujärjestelmän osasta sekä jäsenten esiin tuoma palautetiedon puute ovat keskeisimpiä tietoon liittyviä pulmakohtia. Oikeudellisen ja psykiatrisen asiantuntemuksen puutteeseen viitattiin usein ja erityisesti silloin, kun arvioitiin lastensuojelun asiantuntijaryhmän toimintaa. Tietty asema palveluorganisaatiossa ei myöskään aina takaa sitä, että asiantuntemuksen laatu on sitä, mitä toivotaan. Joskus toisilta ammattilaisilta kuultiin kannanot-

toja, jotka saatettiin kokea turhauttaviksi tai loukkaaviksi kuten yksi haastateltava havainnollistaa:

Ei se, että sä istut kunnassa jollakin tietyllä pallilla, anna sulle osaamista joka asiaan. En mä ainakaan menisi terveydenhuollon tai varhaiskasvatuksen juttuihin puuttumaan, koska en niistä mitään tiedä. Tämä ryhmä on merkittävä; sä voit ykskaks asiantuntijajäsenenä ruveta sanomaan, kuinka homma pitää mennä. Se ei ole perusteltua.

Moniammatillinen työskentely edellyttää osallistujilta paljon. Esimerkiksi lastensuojelun asiantuntijaryhmän jäsenten valinnassa tulee haastateltujen mukaan kiinnittää erityistä huomiota sekä työ- että elämäkokemukseen, motivaatioon ja ymmärrykseen palvelujärjestelmästä ja lastensuojelusta sen osana. Lainsäädäntötietoa korostettiin, koska sen pohjalta työntekijöiden velvollisuudet ja oikeudet vaihtelevat samoin kuin asiakkaana olevien lasten ja vanhempien asema.

Moniammatillista työskentelyä palvelutarvearvioinnissa ei myöskään nähty vain tiedon antamisena yksittäisessä lapsi- tai perheasiassa vaan haluttiin palautetietoa siitä, mitä tehdyistä ratkaisuisista seurasi lapselle ja perheelle ja miten toisen alan toimija oli ottanut moniammatillisen näkemyksen käyttöönsä. Näin ei kuitenkaan välttämättä toimittu. Kun palautetieto puuttui, toimijat jäivät epätietoisuuteen siitä, mikä rooli omalla asiantuntijatiedolla oli ja miten hyvin se toimi lapsen ja perheen tilanteessa. Tätä palautetiedon puutetta kuvaa yksi haastateltava merkittävänä esteenä moniammatillisen työskentelyn kehittämisessä:

Haastateltava: Oon miettinyt, että olisi hyvä jotenkin palata niihin, joita on aiemmin käsitelty. Tulisi joku palautesysteemi, että mihin ryhmän pohdinta ja toiminta on johtanut; onko se kantanut johonkin vai onko ne ajatukset kuolleet omaan huonouteensa heti alkumetreillä. Se on varmaan se iso puute. Mulla ei ole käsitystä esimerkiksi tilanteesta, jossa selvästi näkee, että sosiaalityöntekijä ei ole ihan samoilla linjoilla muun ryhmän kanssa, niin lähdetäänkö ryhmän yhteistä ajatusta toteuttamaan.

Haastateltava: Miten ajattelet, että se palautetieto palvelisi teitä?

Haastateltava: Antaisi palautetta siitä, onko meidän ajatukset kelvollisia ollenkaan. Nythän me lähdetään siitä omasta työstä ja heitellään niitä ja tehdään joku suunnitelma. Mutta kyllä se olisi kiva tietää, että oliko siinä mitään järkeä tai tolkkua. Eihän muuten ihminen tai toiminta kehity, jos ei palautetta tule. Voihan käydä niin, että kaikki meidän suunnitelmat on ihan yltyöpäisiä, hattarameininkiä taivaalta eikä kohtaa yhtään sitä todellisuutta, mutta kukaan ei kehtaa sanoa.

Varauksellisuus orientaationa

Tutkimuskirjallisuudessa on tuotu esiin, että kollektiivinen, neuvottelullinen vuorovaikutusprosessi mahdollistaa jaetun moniammatillisen suunnittelun (D'Amour 2005). Tässä aineistossa kollektiivisuuden ja neuvottelullisuuden sijasta korostuu varauksellisuus toisia toimijoita ja yhteistä palvelutarvearviointia kohtaan. Varauksellisuus näkyi yhtäältä epäluottamuksena toisten toimijoiden toimintaan ja oman asiantuntemuksen paikkaan lasten ja perheen asioiden hoidossa – teema, jota on käsitelty jo edellä – ja toisaalta enemmän tai vähemmän julkilausuttuna pyrkimyksenä karttaa emotionaalisesti hankalia ja jännitteisiä lapsi- ja perheasioita.

Tunteiden ja eri suunnista tulevien jännitteiden läsnäolo arvioitaessa erityisesti lastensuojelun palvelutarpeita on ilmeistä. Yhteistyörakenteiden pulmakohtien ja johtamisen ongelmien lisäksi joihinkin ongelmiin, kuten lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja insestiin, liittyvien asioiden moniammatillinen käsittely herättää monenlaisia tunteita. Samanaikaisesti kun käsitellyt asiat voivat olla emotionaalisesti kuormittavia ja nostaa esiin työssä jaksamisen kysymyksiä, tunteiden voimakas läsnäolo voi vaikeuttaa oman asiantuntemuksen tuomista moniammatilliseen työhön ja edelleen avun tarpeessa olevan lapsen tai perheen käyttöön. Pelko vanhempia ja heidän reaktioitaan kohtaan näyttäisi olevan yhteydessä myös siihen, että halua virallisten lastensuojeluilmoitusten tekemiseen ei välttämättä ole, vaan ilmoittaminen halutaan hoitaa epävirallisemmin moniammatillisissa tiimeissä. Tätä suuntausta jatkavat haastateluissa esitetyt toiveet siitä, että tulevaisuudessa lastensuojeluilmoituksia ei enää tarvitsisi tehdä tai tiimi voisi tehdä ne yhdessä. Jotkut haastateltavista toivovat vastuun jakamisen mahdollistuvan ammattilaisten kesken nykyistä paremmin. Yksi haastatelluista lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä täsmentää, että erityisesti raskaissa, paljon tunteita nostattavissa asiakastapauksissa ja haastavimmissa tilanteissa vastuun jakaminen muiden ammattilaisten kanssa olisi tervetullutta. Monitoimijaiset rakenteet nähtiin siis työntekijää tukevin rakenteina, mutta silloin puhuttiin ”tulevaisuudesta”. Kokemukset nykyisten rakenteiden toiminnasta olivat kielteisiä.

Haastattelujen perusteella toiveena on yhtäältä sellainen monialainen työskentely, jossa perhe otetaan mukaan prosessiin. Toisaalta pieni maaseutupaikkakunta kontekstina tuottaa työskentelyyn

jännitteitä, jotka tekevät niin moniammatillisen (ammattilaisten ja asiantuntijoiden välisen) kuin monialaisenkin (ammattilaisten ja perheiden, vanhempien, lasten ja nuorten välisen) tiedon siirrosta ja jakamisesta haasteellista. Asiantuntijoiden rooli yhteisön jäsenenä (naapureina, kuntalaisina, äiteinä, isinä) vaikutti myös siihen, miten eri toimijat orientoituivat sellaisiin tehtäviin, jotka eivät olleet oman asiantuntemuksen ytimessä. Jos ei ollut aivan välttämätöntä, oli houkuttavaa vetäytyä kannanottamisesta sellaisen perheen hankaliin asioihin (esim. jättäytyä allekirjoittamasta yhteiseksi moniammatilliseksi näkemykseksi suunniteltua lausuntoa lapsen ja perheen tilanteesta), jotka tunsivat tai tiesi ja jotka tunsivat tai tiesivät itsen (ja oman perheen). Moniammatillisen yhteistyön orientoituminen ei siten ollut vain asiantuntijatietoon vaan myös muihin yhteisöllisiin aseisiin ja suhteisiin kiinnittyvää.

Johtopäätökset ja pohdinta

Kolmenlaisissa moniammatillisissa rakenteissa toimivien sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten haastattelut ovat tuoneet näkyviin, että moniammatillisesti toteutettavaan lasten ja perheiden palvelutarpeiden arviointiin liittyy monia pulmakohтия. Pulmakohtien erityistä painavuutta lisää se, että tutkimus on toteutettu kuntaympäristössä, jossa moniammatillisen yhteistyön rakenteita ja käytäntöjä on kehitetty pitkään. Vaikka viimeaikaiset lainsäädännön muutokset ovat varmasti osaltaan lisänneet neuvottomuutta siitä, miten lasten ja perheiden palvelutarvearviointia tulee tehdä ja miten lapsia ja perheitä ohjataan palvelujärjestelmässä, on mielestämme aineistossa nähtävissä muutakin kuin muutostilanteen tuottamaa epäselvyyttä.

Analyysi alleviivaa sitä, että pelkästään moniammatillisten rakenteiden olemassaolo ei riitä takamaan onnistunutta moniammatillista palvelutarvearviointia. Sen sijaan tärkeää on se, miten toimintaa rakenteissa mahdollistetaan ja tuetaan. Moniammatillisen toiminnan johtamisen, työnjakojen selkeyden, yhteisen tiedon ja työntekijöiden henkilökohtaisten orientaatioiden tunnistamisen tärkeyttä ei voi ylikorostaa. Ne voivat myös vaihdella eri palvelujärjestelmän osissa: perhekeskuksessa tehtävä palveluarviointi eroaa tarvittavan tiedon osalta siitä, mitä tapahtuu esimerkiksi tehtäessä arviointia huostaanotetun lapsen erityisestä huolenpi-

dosta. Moniammatillista yhteistyötä voi estää yhteisen ja jaetun tiedon puute toiminnan tavoitteista ja sellaisten rakenteiden puute, joissa on mahdollista jakaa omaan asiantuntija-asemaan liittyviä kysymyksiä. On myös tärkeää tunnistaa, että kaikki sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset eivät ole koulutettuja tai orientoituneita käsittelemään emotionaalisesti ja oikeudellisesti raskaita asioita, jotka usein liittyvät lastensuojeluun.

Havainnot pulmakohdista eivät eroa merkittävästi niistä ongelmista, jota puheenvuoromme alussa olevassa tutkimuskatsauksessa on esitetty. Niiden ajankohtaisuus on siinä, että ongelmia ei ilmiselvästi ole onnistuttu poistamaan, vaikka moniammatillisen yhteistyön ja palveluarvioinnin tärkeyttä korostetaan vahvasti lapsi- ja perhepalveluiden kehittämisessä. Vaikka moniammatillista yhteistyötä voi monin perustein pitää tärkeänä toimintatapana lasten ja perheiden palveluissa ja lasten ja perheiden tarpeisiin ja odotuksiin vastaami-

nessa, moniammatillisen yhteistyön toteuttamisessa on tunnistettava myös epäonnistumisen mahdollisuuksia. Niiden välttämiseksi tarvitaan tarkkaa ja kriittistä pohdintaa siitä, missä asioissa moniammatillinen palvelutarvearvio on tarkoituksenmukaista, keiden ja millaisen asiantuntijatiimin pohjalta siihen tulisi osallistua sekä varmuutta siitä, että moniammatillisesta palvelutarvearviosta on seurannut toimijoille – lapset ja vanhemmat mukaan lukien – sitä, mitä tavoiteltiin. Pelkkä vaade yhteistyön tekemiseen ei riitä. Samalla tulee vahvistaa ammattilaisten moniammatillisuutta koskevaa tietoa ja osaamista sekä perus- että täydennyskoulutuksen keinoin, koska kaikki lapsia ja perheitä kohtaavat ammattilaiset joutuvat väistämättä paneutumaan lasten ja perheiden vaikeisiin asioihin. Ilman tukea, riittävää tietoa ja tarkoituksenmukaista työnjakoa moniammatillisuus voi kääntyä itseään vastaan.

KIRJALLISUUS

- Aula, Maria Kaisa & Juurikkala, Virva & Kalmari, Hanne & Kaukonen, Päivi & Lavikainen, Marjo & Pelkonen, Marjaana: Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Raportteja ja muistioita 29/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2016.
- D'Amour, Danielle & Ferrera-Videla, Marcela & San Martin Rodriguez, Leticia & Beaulieu, Marie-Dominique: The conceptual basis for interprofessional collaboration: Core concepts and theoretical frameworks. *Journal of Interprofessional Care* (2005): 1, 116–131.
- Dickens, Jonathan & Berrick, Jill & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit: Social Workers and Independent Experts in Child Protection Decision Making: Messages from an Intercountry Comparative Study. *British Journal of Social Work* 47 (2017): 4, 1024–1042.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja: Hesitation as a system response to children exposed to violence. *International Journal of Children's Rights* 22 (2014): 4, 730–747.
- Hastrup, Arja & Paavilainen, Eija & Kekkonen, Marjatta & Leikas, Tiina & Kivineva, Erja & Pihlajamäki, Virpi & Lepistö, Elise: Perhekeskus lasten ja perheiden palveluiden tarjoajana. Työpapereita 25. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.
- Hietamäki, Johanna & Kuusinen, Veera & Pursi, Katriina & Rajala, Rika: Lastensuojeluilmoitusprosessi moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2017): 4, 417–429.
- Inkilä, Jaana: Lasten kaltoinkohtelun tunnistamisen ja varhaisen puuttumisen moniammatillista yhteistyötä kuvaava malli. *Acta Universitatis Tamperensis*, vol 2118. Tampere: Tampereen yliopisto, 2015.
- Isoherranen, Kaarina: Uhka vai mahdollisuus -moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 18: Helsinki Helsingin yliopisto, 2012.
- Keddell, Emily: Current Debates on Variability in Child Welfare Decision-Making: A Selected Literature Review. *Social Sciences* 3 (2014), 916–940.
- Kuorilehto, Ritva: Moniasiantuntijuus sosiaali- ja terveydenhuollon perhetyössä. *Universitatis Ouluensis*, D 1239. Oulu: Oulun yliopisto, 2014.
- Lees, Amanda: Facts with feelings – social workers' experiences of sharing information across team and agency borders to safeguard children. *Child and Family Social Work* 22 (2017): 2, 892–903.
- Lastensuojelulaki 417/2007.
- Paavilainen, Eija & Flinck, Aune: Lasten kaltoinkohtelun tunnistamisen tehokkaat menetelmät sosiaali- ja terveydenhuollossa, 2015. http://www.hotus.fi/system/files/Julkaistava%20osuusitus13112015_2.pdf (luettu 23.11.2017)
- Pösö, Tarja: Havainnot suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18 (2010): 4, 324–336.
- Sosiaalihuoltolaki 1304/2014.
- Sæbjørnsen, Siv Elin Nord & Willumsen, Elisabeth: Service user participation in interprofessional teams in child welfare in Norway: vulnerable adolescents' perceptions. *Child and Family Social Work* 22 (2017): 52, 43–53.
- Thompson, Kellie: Multi-agency information practic-

es in children's services: the metaphorical "jigsaw" and professionals quest for a "full" picture. *Child and Family Social Work* 18 (2013): 2, 189–197.

Toimiva lastensuojelu: Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2013.

Tilensalo, Hanna: Moniammatilliset asiantuntijaryhmät lastensuojelussa. Selvitys toiminnasta ja kehit-

tämisehdotukset. Työpaperi 16. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.

Vierula, Tarja: Lastensuojelun asiakirjat vanhempien näkökulmasta. Tampere: Tampere University Press, 2017.

Wilén, Leena: Miten lastensuojelun vyyhti puretaan? Mitä kuuluu lastensuojelu? – julkaisusarja osa 3. Lastensuojelun keskusliitto: Helsinki, 2018.

TIIVISTELMÄ

Tarja Vierula & Tarja Pösö & Eija Paavilainen: Moniammatillisuus ja palvelutarvearviointi lapsi- ja perhepalveluissa. Ammattilaisten näkemykset pulmakohdista

Moniammatillista yhteistyötä ja tiedonvaihtoa korostetaan vahvasti käynnissä olevassa lapsi- ja perhepalveluiden muutoksessa. Moniammatillisuuteen kohdistuu suuria odotuksia. Tutkimuskirjallisuudessa on kuitenkin tuotu esiin, että toimiva moniammatillinen yhteistyö edellyttää monien ehtojen täyttymistä. Kirjoituksessa tarkastellaan moniammatillista palvelutarvearviointia lapsi- ja perhepalveluissa etenkin tilanteissa, joissa tarvitaan tai ehkä tarvitaan lastensuojelun toimia. Aihetta on lähestytty haastatteleamalla lapsi- ja perhepalveluiden ammattilaisia (N = 25) kuntaympäristössä, jossa on pitkään kehitetty moniammatillista yhteistyötä.

Analyysi tuo näkyviin pulmakohdia, jotka kasautuvat työnjakoon, moniammatillisen yhteistyön ja tiedonvaihdon rakenteelliseen ja käytännölliseen johtamiseen,

ammattilaisten tietoon ja koettuun orientaatioon yhteistä palvelutarvearviota kohtaan. Pulmakohtien runsaus oli yllättävää ottaen huomioon moniammatillisen työtavan pitkä historia tutkimuskohteessa. Siksi moniammatillisen yhteistyön toteuttamisessa on tunnistettava myös epäonnistumisen mahdollisuuksia. Niiden välttämiseksi tarvitaan tarkkaa ja kriittistä pohdintaa siitä, missä asioissa moniammatillinen palvelutarvearvio on tarkoituksenmukaista, keiden ja millaisen asiantuntijätiedon pohjalta siihen tulisi osallistua sekä varmuutta siitä, että moniammatillisesta palvelutarvearviosta on seurannut toimijoille – lapset ja vanhemmat mukaan lukien – sitä, mitä tavoiteltiin. On myös tärkeää tunnistaa, että kaikki sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset eivät ole koulutettuja tai orientoituneita käsittelemään emotionaalisesti ja oikeudellisesti raskaita asioita, jotka usein liittyvät lastensuojeluun. Ilman tukea, riittävää tietoa, koulutusta ja tarkoituksenmukaista työnjakoa moniammatillisuus voi kääntyä itseään vastaan.